

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ – ΛΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ:
ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

Το 1964 ο Εμμανουήλ Κριαράς σε άρθρο στις *Εποχές* πρότεινε τον όρο «φιλολογική γενιά του '30» για να περιγράψει τη γενιά εκείνη των ερευνητών φιλολόγων, οι οποίοι, γεννημένοι στις αρχές του αιώνα, σπούδασαν την ίδια εποχή στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και συγκρότησαν στην ουσία το επιστημονικό πεδίο της νεοελληνικής φιλολογίας, στην αρχή εργαζόμενοι σε ιδρύματα όπως το Μεσαιωνικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών ή η Εθνική Βιβλιοθήκη και, σταδιακά, από θέσεις καθηγητών στο πανεπιστήμιο. Ο Κριαράς στη γενιά αυτή κατατάσσει τον Λίνο Πολίτη, τον Κ. Θ. Δημαρά, τον Νικόλαο Γωμαδάκη, τον Γεώργιο Ζώρα, τον Νίκο Ανδριώτη και, βέβαια, τον εαυτό του.¹ Στο τέλος του άρθρου του ο Κριαράς θέτει το ερώτημα αν η φιλολογική γενιά του '30 επηρέασε τη λογοτεχνική γενιά και η απάντηση που δίνει είναι πως η επίδραση αυτή, αν υπήρξε, ήταν πολύ περιορισμένη.

Το γεγονός ότι υπήρξε η γενιά αυτή των φιλολόγων και ότι ο ρόλος τους στη συγκρότηση της νεοελληνικής φιλολογίας είναι θεμελιώδης παραμένει αναμφισβήτητο όσο κι αν, σε καμιά περίπτωση, δε μπορούν να αντιμετωπιστούν ως ομοιογενής ομάδα. Το ίδιο όμως δεν ισχύει για κάθε γενιά και για την ίδια τη λογοτεχνική γενιά του '30; Το ερώτημα πάντως του Κριαρά δε μπορεί παρά να τεθεί αμφίδρομα: υπάρχουν σημεία συνάντησης ανάμεσα στη λογοτεχνική και τη φιλολογική γενιά του '30 κι αν ναι, πώς μπορούμε να τα προσδιορίσουμε και, επιπλέον, πώς μπορούμε να τα προσδιορίσουμε σε σχέση με τη νεοτερικότητα; Η νεοτερικότητα είναι το βασικότερο ειδοποιό στοιχείο της λογοτεχνικής γενιάς του '30, ισχύει όμως το ίδιο και για το φιλολογικό κλάδο της; Και τι σημαίνει νεοτερικότητα στη φιλολογία;

Τα παραπάνω ερωτήματα είναι μόνο μερικά από αυτά που έχει να αντιμετωπίσει κάποιος που ενδιαφέρεται για τη συγκρότηση της επιστήμης της νεοελληνικής φιλολογίας.² Μπορεί να φτάσει σ' αυτά όμως και από έναν άλλο δρόμο, ίσως πιο εμπειρικό ή προσωπικό: τη συνειδητοποίηση της μεγάλης επίδρασης,

¹Εμμανουήλ Κριαράς, «Η φιλολογική γενιά του '30», *Εποχές*, τχ. 9 (Ιαν. 1964), 11-16. Αν ανοιχτούμε και προς την ιστορία, η γενιά θα περιλάμβανε τον Νίκο Σβορώνο, τον Μιχάλη Σακελλαρίου, τον Μανούσο Μανούσακα, ενώ εξέχουσα είναι η βιβλιογραφική συμβολή του Γιώργου Κατσίμπαλη.

² Η παρούσα ανακοίνωση είναι μέρος μιας ευρύτερης έρευνας για τη συγκρότηση της επιστήμης της νεοελληνικής φιλολογίας στις Φιλοσοφικές Σχολές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης από το 1948 μέχρι το 1982.

γοητείας, δύναμης που άσκησαν κάποτε ή ασκούν ακόμη στις νεοελληνικές φιλολογικές σπουδές οι *Δοκιμές* του Γιώργου Σεφέρη. Η άποψή μου είναι πως, παρόλη την τεράστια βιβλιογραφία για τον ποιητή, οι *Δοκιμές* χρειάζεται να μελετηθούν με νέα εργαλεία και υπό το φως νέων ερωτημάτων: Πώς διαβάστηκαν έως τώρα; Ως δοκίμια ποιητικής, ως ιδεολογικά μανιφέστα, ως φιλολογικά μελετήματα; Έδωσαν, έμμεσα, κατευθύνσεις στην έρευνα της νεοελληνικής φιλολογίας και, αν ναι, έως πότε; Αποτέλεσαν υπόδειγμα ύφους για το φιλολογικό λόγο;

Έχοντας ως υπόθεση εργασίας ότι οι *Δοκιμές* του Σεφέρη θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στη λογοτεχνική και τη φιλολογική γενιά του '30, θα δοκιμάσω να αγγίξω τα παραπάνω ερωτήματα με βάση τη σχέση δύο επιφανών εκπροσώπων των δύο κλάδων της γενιάς, του Σεφέρη, βεβαίως, και του Λίνου Πολίτη. Νομίζω ότι πρόκειται για μια σχέση εξαιρετικά ενδιαφέρουσα διότι έχουμε δύο λαμπερές προσωπικότητες, δύο διανοούμενους με τεράστια αίγλη, δύο φίλους που συνομιλούν επί ίσοις όροις. Δεδομένου μάλιστα ότι ο Λίνος Πολίτης θεωρείται, κατά γενική ομολογία, ο θεμελιωτής της επιστήμης της νεοελληνικής φιλολογίας και ο δάσκαλος πολλών νεότερων φιλόλογων,³ η σχέση με τον Σεφέρη αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία (όπως, αργότερα, και η σχέση του Γ.Π. Σαββίδη με τον ποιητή). Στην ανακοίνωσή μου θα χαρτογραφήσω τους σταθμούς αυτής της σχέσης και θα ψηλαφίσω τα ζητήματα που θέτει.

Στη διαδρομή μας έχουμε μια πολύτιμη βοήθεια, την επιστολογραφία Σεφέρη – Πολίτη. Στο αρχείο Σεφέρη στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη απόκεινται 18 επιστολές του Πολίτη προς τον Σεφέρη αλλά και, στο αρχείο αντιγράφων που κρατούσε ο Σεφέρης, 6 επιστολές του Σεφέρη προς τον Πολίτη. Οπωσδήποτε στο αρχείο Πολίτη μπορεί να βρεθούν κι άλλες επιστολές του ποιητή και να συμπληρωθεί η ενδιαφέρουσα αυτή

³ Βλ. Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Λίνος Πολίτης (1906-1982)», *Ελληνικά*, τ. 34^{ος} (1982-1983), 7-22. *Μνήμη Λίνου Πολίτη. Κείμενα και μαρτυρίες*, Θεσσαλονίκη, «Τέχνη» Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρία, 1982. Μια πιο συστηματική ιχνογράφηση της πορείας της νεοελληνικής φιλολογίας στη Θεσσαλονίκη και της συμβολής του Πολίτη κάνει ο Παναγιώτης Πίστας, «Η νεοελληνική φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (Μία ακόμα «σχολή Θεσσαλονίκης)», *Το Δέντρο*, τχ. 17-18 (Δεκ. '85 – Ιαν. '86), αφιέρ. «Λόγος και ποιητική για τη σύγχρονη Θεσσαλονίκη», 23-27. Ακόμη: *Μνήμη Λίνου Πολίτη. Φιλολογικό Μνημόσυνο και Επιστημονική Συνάντηση*, Θεσσαλονίκη, ΕΕΦΣ, 1988, Γιώργος Κεχαγιόγλου, *Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και πνευματική ζωή. Συναγωγή κειμένων*, Αθήνα, «Πολύτυπο», 1988 και Βενετία Αποστολίδου, «Η συγκρότηση της νεοελληνικής φιλολογίας και ο Λίνος Πολίτης: ποίηση, κριτική και επιστήμη», στο *Ο λόγος της παρουσίας. Τιμητικός τόμος για τον Παν. Μουλλά*, επιμ. Μ. Μικέ, Μ. Πεχλιβάνος, Λ. Τσιριμώκου, Αθήνα, Σοκόλης, 2005, 45-55.

αλληλογραφία.⁴ Η μέχρι στιγμής ευρεθείσα αλληλογραφία ξεκινά στις 11.3. 1948 (λίγο μετά την εκλογή του Πολίτη στην καθηγητική έδρα) και τελειώνει στις 21.6.1971. Θα ήθελα καταρχάς να δώσω την ατμόσφαιρα, τον τόνο αυτής της συνομιλίας. Η σχέση των δύο ανδρών δεν είναι πολύ στενή αλλά είναι θερμή, οικεία, αποπνέει ευγένεια, διακριτικότητα και ανθρωπιά. Γνωρίζονται πάρα πολλά χρόνια. Παραθέτω από το συλλυπητήριο γράμμα (24.8.1951) του Πολίτη προς τον Σεφέρη για το θάνατο του πατέρα του, Στέλιου Σεφεριάδη:

Η φωτογραφία του, που είδα στις εφημερίδες, μου θύμισε τα παιδικάτα μου, όταν ήμουν συμμαθητής με τον καημένο τον Άγγελο κι ερχόμουν σπίτι σας και τον έβλεπα – θυμούμαι το μειλίχιο ύφος του και τα κατάμαυρα εκφραστικά του μάτια που κληρονομήσατε όλα τα παιδιά. (Φακ. 40, υποφ. 4)

Η πρώτη πάντως ένδειξη, όχι ακριβώς της σχέσης Σεφέρη – Πολίτη αλλά της παραλληλίας τους, της παρόμοιας αίσθησης για τα φιλολογικά και λογοτεχνικά πράγματα σημειώνεται το 1936. Αφορμή έδωσε ο εξαιρετικά σημαντικός διάλογος που εκτυλίχθηκε μέσα από τις στήλες των *Νέων Γραμμάτων* ανάμεσα στον Λίνο Πολίτη και τον Ιωάννη Συκουτρή.⁵ Η ιστορία είναι μακρά, θα σταθώ μόνο σε όσα αφορούν την παραλληλία Σεφέρη – Πολίτη. Ο Λίνος Πολίτης δυσανασχετεί με τους λεπτομερείς κανόνες για το πώς πρέπει να γίνονται οι κριτικές εκδόσεις των νεοελληνικών λογοτεχνημάτων που προτείνει ο Συκουτρή στο περίφημο άρθρο του στη *Νέα Εστία* στο τέλος του 1935.⁶ Θεωρεί ότι ο τελευταίος κάνει μια προσπάθεια να επιβάλει κανόνες έκδοσης από τα έξω, από το χώρο της κλασικής φιλολογίας: «Σε μια τώρα επιστήμη αφορμάριστη κι αδικαίωτη ακόμα, όπως η νεοελληνική φιλολογία που πασκίζουμε να πούμε πως υπάρχει, να πάρουμε κανόνες έτοιμους από αλλού και μ' αυτούς να θέλουμε ν' αρχίσουμε είναι ολότελα ανάποδο».⁷ Στο συγκεκριμένο δημοσίευμα ο Πολίτης δεν παίρνει πάντως θέση αν πρέπει ή όχι να γίνει κριτική έκδοση του Σολωμού, όπως θα κάνει δυο χρόνια αργότερα, όταν θα ταχθεί με

⁴ Ευχαριστώ πολύ τις κυρίες Άννα Λόντου και Μαρία Πολίτη για την άδεια που πρόθυμα μου έδωσαν να δημοσιεύσω εδώ αποσπάσματα από τις επιστολές των δύο ανδρών. Επίσης πολλές ευχαριστίες οφείλω στις κυρίες Λήδα Κωστάκη και Ελευθερία Δαλέζιου για τη βοήθειά τους στο Τμήμα Αρχείων της Γενναδείου Βιβλιοθήκης.

⁵ Για μια συγκεντρωτική περιγραφή και σχολιασμό του διαλόγου βλ. Π.Δ. Μαστροδημήτρης, «Ιωάννης Συκουτρή – Λίνος Πολίτης: Το χρονικό μιας φιλολογικής αντιδικίας», *Μαντατοφόρος*, τχ. 41 (1996), 65-82.

⁶ Ι. Συκουτρή, «Κριτικές εκδόσεις νεοελληνικών λογοτεχνημάτων», *Νέα Εστία*, τ. 18 (1935), 990-1000 και τώρα στο *Μελέται και Άρθρα*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1982, 420-435.

⁷ Επιστολή Λ. Πολίτη προς τα *Νέα Γράμματα*, τ. 2 (1936), 345. Ο Πολίτης στέλνει την επιστολή στα *Νέα Γράμματα* και όχι στη *Νέα Εστία* με αφορμή επαινετικό άρθρο του Μ. Μιχαηλίδη για τον Συκουτρή.

σιγουριά υπέρ μιας πανομοιότυπης έκδοσης.⁸ Η αντίδραση του Πολίτη είναι για μας σημαντική διότι δείχνει ότι δε θεωρούσε, τότε ακόμη, τη νεοελληνική φιλολογία επιστήμη («Εμείς ζούμε ακόμη πολύ μέσα στη λογοτεχνία μας για να μπορέσουμε κιόλας να την κάμωμε επιστήμη»)⁹ ενώ για την ανάπτυξή της έγραφε: «[...] το ωρίμασμά της θα τόβλεπα περισσότερο οργανικό – μέσα από τους ανθρώπους της δουλιάς, που η ανάγκη αυτή θα τους γινόταν σιγά – σιγά συνειδητή [...] Όμως ο κ. Σ. είναι κλασικός φιλόλογος, κ' η προσπάθειά του είναι το σύστημα που διαμορφώθηκε στην κλασική φιλολογία να το εφαρμόσει στη νεοελληνική».¹⁰ Στο τέλος της επιστολής του επισημαίνει τις καθαρευουσιάνικες αντιλήψεις του Συκουτρή, με έναν τρόπο που δείχνει πως η αντίδραση στο άρθρο του Συκουτρή έχει δύο στόχους: τον ενδεχόμενο καθορισμό της νεοελληνικής από την κλασική φιλολογία και τον καθορισμό της από την καθαρευουσιάνικη παράδοση.

Ο Συκουτρής απαντά με οξύ τρόπο και στο τέλος της δικής του επιστολής υπερασπίζεται τις γλωσσικές του προτιμήσεις.¹¹ Εδώ ακριβώς εμπλέκεται και ο Σεφέρης. Γνωρίζουμε πως έγραψε επιστολή προς τον Καραντώνη, την οποία δεν έστειλε τελικά και στην οποία αναφέρεται αποκλειστικά στο γλωσσικό ζήτημα (και όχι στην κριτική ή όχι έκδοση του Σολωμού) εκφράζοντας την αγανάκτησή του για τους φιλόλογους οι οποίοι «αν και είναι ή έπρεπε να είναι οι πιο συγγενικοί με τους λογοτέχνες» αυτό δε συμβαίνει διότι, ενώ οι «λογοτέχνες έχουν λύσει το ζήτημα οριστικά» οι φιλόλογοι είναι «οι μισοί καθαρευουσιάνοι, οι άλλοι μισοί επηρεασμένοι από την εξωφρενική άρνηση του Αποστολάκη».¹² Στην περίπτωση επομένως του 1936, τόσο ο Πολίτης όσο και ο Σεφέρης εκφράζουν, κάπως αδέξια, την ίδια αίσθηση: μια απογοήτευση, μια δυσπραγία σχετικά με τη φιλολογία ενώ δείχνουν να ενδιαφέρονται για τη σχέση (ή την έλλειψη σχέσης) της λογοτεχνίας με τη φιλολογία.

⁸ Για τις απόψεις του Πολίτη αναφορικά με την έκδοση του Σολωμού και το ιστορικό της πανομοιότυπης έκδοσης βλ. Μαρία Πολίτη – Σακελλαριάδη, «Διονύσιος Σολωμός και Λίνος Πολίτης», στο 2+7 *Εισηγήσεις για το Διονύσιο Σολωμό*, Αθήνα, «Περίπλους», 1997, 83-88.

⁹ Ο.π., 344.

¹⁰ Ο.π., 344-345.

¹¹ Ο.π., 347-359.

¹² Γ. Σεφέρης & Α. Καραντώνης: *Αλληλογραφία 1931-1960*, επιμ. Φώτης Δημητρακόπουλος, Αθήνα, Καστανιώτης, 1988, 104-107. Το 1941 ο Σεφέρης στον «Πρόλογο για μια έκδοση των Ωδών» γράφει: «Εύχομαι και ελπίζω πως ο Θεός θα φωτίσει κάποτε τη Φιλοσοφική Σχολή του πανεπιστημίου μας για να παραδεχτεί πως υπάρχει επιτέλους μια ζωντανή πνευματική ζωή στον τόπο». Επίσης, σε σημ. καυτηριάζει το γεγονός ότι δεν είναι δυνατόν να εκπονηθεί διδακτορική διατριβή στη Φιλοσοφική Σχολή για ζώντα ποιητή, π.χ. τον Παλαμά. *Δοκίμες*, τ. 1, Αθήνα, «Ίκαρος», 2003, 181-182, 490.

Πράγματι, αυτό που τους ενώνει, και φαίνεται καθαρά στις επιστολές τους, είναι η κοινή αναζήτηση μιας προσέγγισης της σύγχρονης λογοτεχνίας με τη φιλολογία. Σε γράμμα του από τη Θεσσαλονίκη στις 21.2.1951 ο Πολίτης, αφού γράψει στον Σεφέρη πως είναι πολύ κρίμα που δε μπορεί να έρθει στη Θεσσαλονίκη να μιλήσει στους φοιτητές (προφανώς του είχε απευθύνει σχετική πρόσκληση), συνεχίζει:

Φέτος ερμηνεύουμε στο Φροντιστήριο τον Απόκοπο του Μπεργαδή- είναι θαυμάσιο κείμενο (αρχές 16^{ου} αιώνα – κρητικό φυσικά). Το κακό είναι που εμείς οι φιλόλογοι δεν νιώθουμε τίποτα από λογοτεχνία και βάζουμε στην ίδια γραμμή τον Απόκοπο με τον Πικατόρο, την Ερωφίλη με τον Ζήωνα ή τον Κατσαΐτη. Και οι λογοτέχνες (αν εξαιρέσουμε τον Γ.Σ.) δεν καταδέχονται ν' ασχοληθούν με αυτά τα «ξεπερασμένα», για τη θρεμμένη με τους Ο' Νηλ κλπ. μοντέρνα τους υπερευαισθησία παλαικά κείμενα, καλά μόνο για δασκάλους και σχολαστικούς. (Φακ. 40, υποφ.4)

Το απόσπασμα είναι εντυπωσιακό για την οξύτητα με την οποία καυτηριάζει την έλλειψη λογοτεχνικής ευαισθησίας που διαπιστώνει στους φιλόλογους όσο και την πικρία του για τους μοντέρνους λογοτέχνες. Είναι προφανές ότι ο Πολίτης βρίσκει στον Σεφέρη ένα σύμμαχο, ένα συνοδοιπόρο στην προσπάθειά του να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ σύγχρονης λογοτεχνίας και φιλολογίας. Το ίδιο και ο Σεφέρης, ενώ παραμένει εχθρικός απέναντι σε μια συμβατική φιλολογία, έχει υψηλές προσδοκίες από το φιλολογικό έργο του φίλου του. Παραθέτω από γράμμα του προς τον Πολίτη στις 27.9.1948, όταν ο τελευταίος ετοιμάζε την έκδοση των *Απάντων* του Σολωμού:

Είμαι βέβαιος πως το ταξίδι σου στα σολωμικά χειρόγραφα θα μας βγάλει επιτέλους απ' το βάρος που είχαμε κάθε φορά που ανοίγαμε το Σολωμό. Το βάρος του ανάπηρου. [...] Ξέρεις, αν δεν είχα τέτοια χάλια τότε που όλοι ρητόρευαν και γιόρταζαν το Σολωμό, θα είχα γράψει ένα άρθρο με τον τίτλο «ελεήστε τον ποιητή του εθνικού μας ύμνου» – λίγα λόγια για την ανεκδιήγητη τσαπατσουλιά πάσης Ελλάδος και την ασυνειδησία για ένα από τα ελάχιστα πνευματικά μας κεφάλαια.¹³

Ο διάλογος ανάμεσα στους δύο είναι ουσιαστικός και έχει και διαφωνίες. Στις 5.7.1953 ο Πολίτης, όταν διαβάσει το δοκίμιο του Σεφέρη «Τρεις μέρες στα πετροκομμένα μοναστήρια της Καππαδοκίας» του γράφει:

¹³ Απόσπασμα από το γράμμα αυτό δημοσιεύει η Βασιλική Κοντογιάννη, «Από την Αλληλογραφία Σεφέρη – Παπατσώνη – Δημαρά. Ποίηση, γλώσσα και ιδεολογία», Κ, τχ. 6 (Νοέμβρ. 2004), αφιέρ. στον Τάκη Παπατσώνη, 20-21.

[...]το διάβασα με μεγάλο ενδιαφέρον, αν και κάπου – κάπου δεν σε παρακολουθώ. Φοβούμαι ότι μερικές συσχετίσεις παραείναι απίθανες και υπάρχει κίνδυνος να καταντήσουν σχηματικές (Άγραφον Σικελιανού – παράδοση Σολωμού και παράδοση Καβάφη κ.α.). Γενικά όμως, όπως κάθε δικό σου, γεμάτο από στοχασμούς και σημεία προς συζήτηση. (Φακ. 40, υποφ. 4)

Το γράμμα του Πολίτη δίνει την ευκαιρία στον Σεφέρη να εξηγήσει αναλυτικότερα τις σκέψεις του. Απαντά πάραυτα, μια εβδομάδα (11.7.1953) μετά:

Όσο για την Καππαδοκία, δεν είναι κριτικό δοκίμιο, είναι εντυπώσεις ενός ταξιδιώτη, που κάτι ξέρει, αν θέλεις, αλλά που ομολογεί ότι δεν είναι ειδικά αρμόδιος [...] Το μεγάλο θάμα που μας προσφέρει η Καππαδοκία, φοβερά έντονα, όπως το ένιωσα, είναι η απόλαυση, το σμίξιμο δύο παραδόσεων, μιας λογίας και της άλλης λαϊκής – αυτό που δεν μπορούσαμε να πετύχουμε ακόμα στην έκφραση με τον ελληνικό λόγο. Η παράδοση Σολωμού – εννοώ – τη λαϊκή παράδοση δουλεμένη από έναν φωτισμένο γερό τεχνίτη. Παράδοση Καβάφη τη λογιότατη παράδοση δουλεμένη από έναν φωτισμένο γερό τεχνίτη. Όπως το παρατήρησες όλα αυτά χρειάζονται άπειρες προσεκτικές διευκρινίσεις – χωρίς αυτές, και δεν είχα τον καιρό να τις ξαναδώ – μπορεί κανείς να παραπατά. Αλλά κάποτε τα παραπατήματα ξυπνούν τους κοιμισμένους. Όσο για το Άγραφον εννοούσα μια ορισμένη ροπή του Σικελιανού να αντλεί από απόκρυφα κείμενα, όπως οι Καππαδόκες από τα απόκρυφα Ευαγγέλια. (Φακ. 61, υποφ.6)

Το 1953 ο Πολίτης έχει ήδη επεξεργαστεί ένα σχήμα εξέλιξης της νεοελληνικής ποιητικής παράδοσης και πιθανόν δυσφορεί με τις απλουστεύσεις. Όπως θα δούμε όμως παρακάτω, έχει προηγηθεί ένας πυκνός διάλογος των δύο ανδρών πάνω στο ζήτημα της παράδοσης. Θα ήθελα προς το παρόν να δώσω τις τελευταίες ενδείξεις που μας παρέχει αυτή η αλληλογραφία για την κοινή πορεία του ποιητή και του φιλόλογου. Η αλληλογραφία τους παρουσιάζει μια πυκνότητα στις χρονιές 1964-65, όπως είναι αναμενόμενο, λόγω της ανακήρυξης του Σεφέρη σε επίτιμο διδάκτορα της Φιλοσοφικής μας Σχολής, έπειτα από πρόταση του Πολίτη. Το γεγονός αυτό αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, την κορύφωση της σχέσης τους τόσο σε ανθρώπινο επίπεδο όσο και αναφορικά με την προσέγγιση φιλολογίας και λογοτεχνίας. Ο Σεφέρης, στις 28.1.1964 απαντά στην αναγγελία από τον Πολίτη της απόφασης της Σχολής ως εξής:

Αγαπητέ Λίνο, Η απόφαση της Σχολής σου με συγκίνησε μ' έναν άλλο τρόπο. Το κάτω – κάτω της γραφής άλλο πράγμα είναι τα ξένα κι άλλο ο τόπος μας [...] Χρόνια τώρα

αισθάνομαι τη θέρμη της αγάπης σου. Δε μπορεί κανείς εύκολα να μιλήσει για τέτοιες υπόθεσες ψυχικές. (Φακ. 56, υποφ.7)

Σε γράμμα του προς τον Κοσμήτορα Γ.Μ. Μπακαλάκη, στις 23.4.1964, μετά την τελετή, ο Σεφέρης, αφού εκφράσει τη συγκίνησή του για το γεγονός, γράφει:

[Βλέπω την επιτιμοποίηση] σαν πράξη συμβολική μιας που σημαίνει την αλληλεγγύη της Παιδείας μας με τη ζωντανή λογοτεχνία μας. (Φακ.56, υποφ.7)

Είναι νομίζω φανερή η σημασία που απέδιδε ο Σεφέρης (και μπορούμε να υποθέσουμε με ασφάλεια και ο Πολίτης) στο γεγονός αυτό, τριάντα σχεδόν χρόνια από τότε που και οι δύο διαπίστωναν το χάος ανάμεσα στην πανεπιστημιακή φιλολογία και τη λογοτεχνία.

Υπάρχει κι ένα υστερόγραφο, ιδιαίτερος δηλωτικό, στην πορεία αυτής της σχέσης: Το τελευταίο γράμμα του Πολίτη προς τον Σεφέρη στις 21.6.1971 είναι ένα δελτάριο που συνοδεύει την αποστολή του καταστατικού της Εταιρείας «Μεσαιωνική και Νεοελληνική Βιβλιοθήκη» που είχαν συστήσει ο Ι. Κακριδής, ο Λ. Πολίτης, ο Μ. Παπαθωμόπουλος και ο Σεφέρης με σκοπό την έκδοση κειμένων της παλαιότερης λογοτεχνίας. Η εξιστόρηση αυτής της σχέσης ξεκίνησε με την αφορμή των κριτικών εκδόσεων της νεοελληνικής λογοτεχνίας και τελειώνει με τον ίδιο τρόπο. Πόσο διαφορετικά όμως οι καθιερωμένοι πλέον καθηγητές της φιλολογίας (της κλασικής και της νεοελληνικής μαζί) ζητούν τη, συμβολική έστω, συνδρομή του νομπελίστα ποιητή προκειμένου να προωθήσουν ένα μεγάλο εκδοτικό πρόγραμμα.

Τα παραπάνω είναι, όπως σημείωσα, κάποιοι σταθμοί της σχέσης Πολίτη - Σεφέρη με οδηγό την αλληλογραφία τους. Η σχέση μπορεί και πρέπει να διερευνηθεί και με άλλους τρόπους, ο κυριότατος των οποίων είναι τα ίδια τους τα κείμενα αλλά και η κοινή τους πρακτική. Να δούμε αν συμφωνούν ή αν διαλέγονται και αλληλοσυμπληρώνονται οι απόψεις τους για τη νεοελληνική ποιητική παράδοση, για την ίδια την ποίηση και δη τη μοντέρνα ποίηση, όπως και σε ποιο βαθμό μοιάζουν οι μέθοδοι με τις οποίες προσεγγίζουν τα ποιητικά κείμενα. Επίσης, ένα σημαντικό ζήτημα είναι ο τρόπος με τον οποίο έβλεπε ο Πολίτης τον ποιητή Σεφέρη, καθώς, σύμφωνα με την εργογραφία του, ο Σεφέρης είναι εκείνος ο ποιητής με τον οποίο ασχολήθηκε ο Πολίτης περισσότερο, ύστερα ασφαλώς από τον Σολωμό: πέντε

αυτοτελή δημοσιεύματα για τον Σεφέρη, τρία για τον Παλαμά, ένα για τον Κάλβο, κανένα για τον Σικελιανό, κανένα για τον Καβάφη.¹⁴

Από όλα αυτά, εδώ θα επικεντρωθώ δειγματοληπτικά στο ζήτημα της ποιητικής παράδοσης, συγκρίνοντας κάποια βασικά κείμενα των δύο ανδρών. Θα μείνω στην τριετία 1945-1948 στην οποία διαπιστώνεται μια έντονη σχέση ή/και παραλληλία στα ενδιαφέροντά τους και στη συγγραφική τους παραγωγή. Και οι δύο έχουν έντονη δραστηριότητα, δίνουν διαδοχικές διαλέξεις τις οποίες δημοσιεύουν στην *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*. Υπενθυμίζω πρώτα τις ομιλίες – δημοσιεύματα του Πολίτη: εκφωνεί ομιλία στο ραδιόφωνο (8 Σεπτεμβρίου 1945) για τον *Ερωτόκριτο*, την οποία, όταν δημοσιεύει για πρώτη φορά στα *Θέματα της λογοτεχνίας μας* το 1947, αφιερώνει στο Σεφέρη. Δίνει διάλεξη στον Παρνασσό «Ο Σολωμός ποιητής εθνικός και ευρωπαίος» (31 Γενάρη 1946), διάλεξη στην Πάτρα «Μορφές του νεοελληνικού λυρισμού» (18 Μαΐου 1946). Δημοσιεύει άρθρο στη *Νέα Εστία* το 1948 (το μόνο που δεν ήταν διάλεξη και δεν δημοσιεύθηκε στην *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*) με τίτλο «Βυζαντινή κληρονομιά και λαϊκή παράδοση» το οποίο αποτελεί απάντηση στην επίθεση του Παπατσώνη εναντίον των Σεφέρη – Ελύτη. Συνέχεια και επιστέγασμα αυτών των παρεμβάσεων είναι ο εναρκτήριο λόγος του στο Πανεπιστήμιο το 1949 με θέμα «Λογοτεχνία νεοελληνική και λογοτεχνία ευρωπαϊκή».

Ο Σεφέρης αντίστοιχα, δίνει στον Παρνασσό την περίφημη διάλεξη για τον *Ερωτόκριτο* (11 Μαρτίου 1946). Στο τέλος της ίδιας χρονιάς 17 Δεκ. του '46 δίνει στο Βρετανικό Ινστιτούτο τη διάλεξη «Καβάφης - Έλιοτ: παράλληλοι» ενώ στις 2 Μαΐου του '47 δίδει στον ίδιο χώρο τη διάλεξη για τον Θεόφιλο.

Έχουμε λοιπόν, στα χρόνια αυτά, μια πυρετώδη δραστηριότητα και των δύο, μια δραστηριότητα που οπωσδήποτε έχει να κάνει με την ιστορική συγκυρία αλλά και με τις προσωπικές σταδιοδρομίες των δύο ανδρών. Κάτω από τη μαύρη σκιά του Εμφυλίου, το φαινόμενο του «κατοχικού ιστορισμού» δίνει άφθονους καρπούς, σε όλες τις πολιτικές εκδοχές του.¹⁵ Ταυτόχρονα όμως, στα χρόνια αυτά ο Πολίτης ετοιμάζει την υποψηφιότητά του για την καθηγητική έδρα στην οποία εκλέγεται, ως γνωστόν, το 1948 ενώ ο Σεφέρης, μετά τη λαίλαπα της εξορίας και του πολέμου, ανασυντάσσεται ποιητικά και εντατικοποιούνται οι επαφές για τη διάδοση του έργου του στο εξωτερικό. Στο εσωτερικό έχει να αντιμετωπίσει πολλές αμφισβητήσεις.

¹⁴ «Δημοσιεύματα Λίνου Πολίτη», στον τ. *Αφιέρωμα στον καθηγητή Λίνο Πολίτη*, με επιμέλεια των μαθητών του, Θεσσαλονίκη, 1979, ιε' - μζ'.

¹⁵ Για τον «κατοχικό ιστορισμό» της Αριστεράς βλ. Βενετία Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιστορία στη μεταπολεμική Αριστερά. Η παρέμβαση του Δημήτρη Χατζή 1947-1981*, Αθήνα, «Πόλις», 2003, 70 κ.ε.

Υπενθυμίζω συνθηματικά την επίθεση που δέχθηκε το 1947 μετά το Έπαθλο Παλαμά από τους Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο και άλλους της γενιάς του '20, αλλά και το σάλο που προκάλεσε την επόμενη χρονιά η ανθολογία *Domaine grec* του Robert Levesque, ενώ σημειώσα ήδη την επίθεση του στενού του φίλου Παπατσώνη.¹⁶ Με όλα τα παραπάνω θέλω να τονίσω ότι σε μια τέτοια αγχώδη, πολεμική αλλά και παραγωγική περίοδο, η αλληλεγγύη και ο διάλογος με φίλους είναι περισσότερο από ποτέ αναγκαία αγαθά και όλα δείχνουν πως αυτά υπήρχαν στη σχέση Σεφέρη – Πολίτη. Μάλιστα, αν διαβάσουμε προσεκτικά τα κείμενα και των δύο αυτής της περιόδου, βλέπουμε καθαρά τον διάλογο που συντελείται σε αυτά. Ο *Ερωτόκριτος*, ο Σολωμός και η σχέση της ελληνικής ποίησης με τα ευρωπαϊκά ρεύματα είναι τα θέματα – κλειδιά αυτού του διαλόγου.

Ο Πολίτης το 1945 ανακηρύσσει τον Κορνάρο τον πρώτο νεοέλληνα ποιητή ακριβώς επειδή ο *Ερωτόκριτος* συνδυάζει τη λαϊκή κληρονομιά με την «τέχνη της προοδευμένης ευρωπαϊκής οικογένειας».¹⁷ Την επόμενη χρονιά στο «Ο Σολωμός ποιητής εθνικός και ευρωπαϊός», αφού επαναλάβει τα ίδια για τον *Ερωτόκριτο*, χαρακτηρίζει τον *Κρητικό* του Σολωμού «το πρώτο καθαυτό λυρικό ποίημα σε νεοελληνική γλώσσα – λυρικό με την υψηλότερη, με την αρχαία, αν θέλετε σημασία του όρου. Κι όμως το ποίημα αυτό τ' ονομάσαμε και το πρώτο καθαρά εθνικό ποίημα του Σολωμού. Γιατί εδώ πρώτη φορά ο Σολωμός λυτρωμένος πια από ξένους τρόπους εκφραστικούς υποτάσσεται και συνταυτίζεται ολότελα με τους ελληνικούς, με τους νεοελληνικούς εκφραστικούς τρόπους, δίνει στο λυρικό λόγο έκφραση ολότελα ελληνική [...] Τώρα ο Σολωμός έχει μελετήσει το στίχο του δημοτικού τραγουδιού, έχει μελετήσει τον *Ερωτόκριτο* και την κρητική ποίηση, έχει κατακτήσει τα μυστικά της μελωδίας του – ο στίχος του βγαίνει πλουσιότερος, μουσικότερος, αλλά μαζί και ελληνικότερος».¹⁸ Και στα δύο του αυτά κείμενα ο Πολίτης κάνει παραπομπή σε δοκίμια του Σεφέρη.

Στο δοκίμιο για τον *Ερωτόκριτο* ο Σεφέρης παίρνει τη σκυτάλη από τον Πολίτη και αναπτύσσει όσα εν σπέρματι είχε πει ο Πολίτης για τη σύνθεση της βυζαντινής λαϊκής παράδοσης με τη λογοτεχνία της ιταλικής Αναγέννησης, για την πρωτοκαθεδρία του έργου ως το πρώτο έργο της εθνικής λογοτεχνίας, ενώ τονίζει κι

¹⁶ Το κλίμα εκείνων των χρόνων φωτίζει τώρα η Αλληλογραφία Σεφέρη – Κατσίμπαλη, «Αγαπητέ μου Γιώργο». *Αλληλογραφία (1924-1970)*, επιμ. επιστολών – σχόλια Δημήτρης Δασκαλόπουλος, τ. 2, Αθήνα, «Ικαρος», 2009, κυρίως 25-49.

¹⁷ Λ. Πολίτης, «Η ποίηση του *Ερωτόκριτου*», *Θέματα της Λογοτεχνίας μας*, (Πρώτη σειρά), Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Κωνσταντινίδη, 1976, 93-95.

¹⁸ Λ. Πολίτης, «Ο Σολωμός ποιητής εθνικός και ευρωπαϊός», ό.π., 33-34.

αυτός την αξιοποίησή του από το Σολωμό. Πάει όμως και πολύ παραπέρα από τον Πολίτη, ανιχνεύοντας την ποιητικότητά του.¹⁹ Δεν είναι μέσα στους στόχους αυτής της ανακοίνωσης η εμβάθυνση στο δοκίμιο αυτό του Σεφέρη το οποίο έχει τύχει πολύ μικρότερης προσοχής από εκείνα για τον Μακρυγιάννη ή για τους Καβάφη – Έλιοτ. Ίσως δεν είναι άσκοπο να αναφερθεί πως η γνωστή σκηνή της συνάντησης του Σολωμού με τον τυφλό ζητιάνο Νικόλα Κοκονδρή που τραγουδούσε: «Ο Άγιος Τάφος του Χριστού, εκείνος δεν εκάη/ εκεί που βγαίνει τ' Άγιο Φως, άλλη φωτιά δεν πάει» με την οποία κλείνει, ιδιαιτέρως θεατρικά, το δοκίμιο του Σεφέρη για τον *Ερωτόκριτο* και ο συμβολισμός που της αποδίδεται, παρατίθεται και στο κείμενο του Πολίτη για το Σολωμό που μόλις είχε προηγηθεί. Όσο κι αν η σκηνή είναι κοινός τόπος, η επιλογή της δηλώνει και μια κοινή αισθητική.

Αν ο Σεφέρης αναζητά, προ πάντων ως ποιητής, την ποιητική του *Ερωτόκριτου*, ο Πολίτης, ενθουσιασμένος από όσα του προσφέρει το δοκίμιο αυτό, αναζητά ως γραμματολόγος ένα σχήμα εξέλιξης της νεοελληνικής ποίησης. Πριν από αυτό ωστόσο, για να δικαιολογήσω το χαρακτηρισμό «ενθουσιασμένος» θα ήθελα να παραθέσω την άποψή του για τον *Ερωτόκριτο* του Σεφέρη, όπως την εξέφρασε το 1952 στην εισαγωγή στην έκδοση του έργου: «Με την ποιητική του ματιά και τον ζυγισμένο του στοχασμό αποκάλυψε πολλές ποιητικές πλευρές του έργου και είδε πολλά ζητήματα μ' έναν καινούριο τρόπο. Το δοκίμιο του Σεφέρη είναι από τα πιο βαθιά και τα πιο ουσιαστικά πράγματα που γράφτηκαν τα τελευταία χρόνια για το έργο του Κορνάρου».²⁰

Μπορούμε με ασφάλεια να υποθέσουμε ότι το επόμενο κείμενο του Πολίτη «Μορφές του νεοελληνικού λυρισμού» γράφτηκε μετά την ακρόαση ή/και την ανάγνωση του *Ερωτόκριτου* του Σεφέρη και όχι μόνο διότι έχει δύο παραπομπές στο δοκίμιο του ποιητή (η μία εκτενέστατη).²¹ Το κείμενο αυτό του Πολίτη είναι βαρυσήμαντο. Είναι στην ουσία μια ιστορία της λογοτεχνίας στα σπάργανα, με οδηγητικό νήμα την έννοια του λυρισμού. Αν και ξεκινά από το δημοτικό τραγούδι, ως πρώτο σταθμό του νεοελληνικού λυρισμού, ο *Ερωτόκριτος* είναι «το πρώτο ποίημα όπου ένας ποιητής έδωσε έκφραση στη νεοελληνική ψυχή, είναι η πρώτη μορφή του συνειδητού νεοελληνικού λυρικού λόγου [...] Μέσα στο ποίημά του χώνεψε το καινούριο ιδανικό του ανθρώπου της δυτικής Αναγέννησης με τα

¹⁹ Δοκιμές, τ. 1, Αθήνα, «Ίκαρος», 268-319.

²⁰ Κορνάρου, *Ερωτόκριτος*, Ανατύπωση από την έκδ. Στ. Ξανθουδίδου, εισαγ. Λ. Πολίτης, Αθήνα, «Αστήρ», 1952, 50.

²¹ Λ. Πολίτης, «Μορφές του νεοελληνικού λυρισμού», *Θέματα της λογοτεχνίας μας*, ό.π., 58, 62-63.

παραδομένα ελληνικά πρότυπα».²² Ο *Ερωτόκριτος* (και όχι το δημοτικό τραγούδι) είναι εκείνος που λειτουργεί ως μέτρο σύγκρισης για τους επόμενους σταθμούς, οι οποίοι ως γνωστόν είναι ο Σολωμός, ο Παλαμάς, με πολλές κρυμμένες επιφυλάξεις (τη στιγμή που ο Σεφέρης το έλεγε καθαρά ότι ο Παλαμάς είναι έξω από το ποιητικό νήμα του *Ερωτόκριτου*),²³ ο Σικελιανός, ο Σεφέρης και ο Ελύτης. Παραθέτω: «Ο ποιητής που έβαλε προμετωπίδα στη συλλογή του στίχους του Κορνάρου ξαναέπλαθε ποιητικά το δίδαγμα εκείνου και ήθελε και ρητά να δηλώσει την εξάρτηση [...] Στις υστερότερες συλλογές του ο Σεφέρης παράτησε τα γνώριμα μέτρα και προτίμησε να δημιουργήσει με τον ελεύθερο στίχο ένα ύφος προσωπικό. Όμως αν δε βρίσκουμε πια στις συλλογές αυτές τους γνώριμους ρυθμούς, βρίσκουμε Ελλάδα, πολλή Ελλάδα, το ελληνικό δράμα μετουσιωμένο λυρικά [...] Ξεκινήμένος από τα κηρύγματα της νέας ποιητικής του καθαρού λυρισμού στη δυτική Ευρώπη, μαθήτευσε ο Σεφέρης στους ποιητικούς προγόνους της πατρίδας του και ριζωμένος στην παράδοση προχώρησε προς την τολμηρή επανάσταση που έφερε το νεοελληνικό λυρισμό σε καινούριους δρόμους».²⁴ Το άρθρο αυτό του Πολίτη είναι η πρώτη, εν μέσω επίμονων αμφισβητήσεων, επίσημη ένταξη του Σεφέρη στη συνέχεια του κεντρικού ρεύματος του νεοελληνικού λυρισμού, από έναν φιλόλογο που την επόμενη χρονιά επρόκειτο να εκλεγεί καθηγητής της νεοελληνικής φιλολογίας.

Θα μπορούσα να προσθέσω και άλλα στοιχεία από τα επόμενα κείμενα και των δύο και να φτάσω στον εναρκτήριο λόγο του Πολίτη στη Φιλοσοφική Σχολή το 1949, «Λογοτεχνία νεοελληνική και λογοτεχνία ευρωπαϊκή» όπου κάνει κάποιες μετατροπές στο σχήμα για να χωρέσει και το έπος του Διγενή και τελειώνει με τον Σολωμό και τον Σεφέρη: «Μεταφράζεται ο Σολωμός κι οι Ευρωπαίοι ανακαλύπτουν έναν πρωτοπόρο του δικού τους λυρισμού. Μεταφράζεται στις μέρες μας ο Σεφέρης κι οι ξένοι κριτικοί ομολογούν πως αν έγραφε στη γλώσσα τους θα ήταν μες στους πρώτους τους δικούς των».²⁵ Η σύνδεση Σολωμού και Σεφέρη, στον τόπο και στο χρόνο που γίνεται, σημειοδοτεί, χωρίς υπερβολή, μια ιστορική στιγμή για τη νεοελληνική γραμματολογία και φιλολογία.

Η κοινή πορεία που έχει διανυθεί μέσα σε λίγα χρόνια είναι τεράστια^ο και η πορεία αυτή μπόρεσε να διανυθεί ακριβώς επειδή υπήρχαν γερά θεμέλια:

²² Ο.π., 61, 64.

²³ *Δοκιμές*, ό.π., 277.

²⁴ Λ. Πολίτης, «Μορφές του νεοελληνικού λυρισμού», ό.π., 81-83.

²⁵ Λ. Πολίτης, «Λογοτεχνία νεοελληνική και λογοτεχνία ευρωπαϊκή», *Θέματα της λογοτεχνίας μας*, ό.π., 172.

οικογενειακοί και κοινωνικοί δεσμοί, παρόμοιο πολιτισμικό κεφάλαιο, κοινές μνήμες. Το στερεότερο ωστόσο θεμέλιο που συμπυκνώνει και όλα τα υπόλοιπα ήταν ίσως ο δημοτικισμός. Με στενή συμπόρευση και δημιουργικό διάλογο, κινούμενοι στους ίδιους θεσμικούς και πολιτικούς χώρους, αντιμετωπίζοντας κοινούς αντιπάλους, ένας ποιητής και ένας φιλόλογος, χρησιμοποίησαν παρόμοια εργαλεία, προσδιόρισαν με τον ίδιο τρόπο την έννοια της εθνικής λογοτεχνίας, όρισαν τα ίδια πρότυπα, συγκρότησαν το ίδιο σχήμα ποιητικής εξέλιξης, παραμένοντας πάντα ο ένας ποιητής και ο άλλος φιλόλογος και γραμματολόγος. Αν ψάξουμε για διαφορές θα βρούμε και θα τις βρούμε στις διαφορετικές αποχρώσεις και σημεία έμφασης, ενδεχομένως στον αρκετά διαφορετικό τρόπο αντίληψης του μοντέρνου. Πού βρίσκεται όμως η νεοτερικότητα σ' αυτή τη συμπόρευση;

Με τον κίνδυνο να θεωρηθεί ευφυολόγημα, η νεοτερικότητα βρίσκεται καταρχάς στην ίδια τη συμπόρευση. Η επιστήμη της νεοελληνικής φιλολογίας μεταπολεμικά ξεκινά έχοντας ένα σχήμα εξέλιξης της νεοελληνικής ποίησης τέτοιο που να μπορεί να ενσωματώνει τη μοντέρνα ποίηση έως και τον υπερρεαλισμό, ένα σχήμα, το οποίο, επιπλέον, συγκροτήθηκε μέσα από το διάλογο με έναν ποιητή. Για να καταλάβουμε το βήμα που έχει συντελεστεί, αρκεί να θυμηθούμε την απόσταση που χώριζε τον προηγούμενο καθηγητή της νεοελληνικής φιλολογίας, τον Αποστολάκη, από τον ποιητή – κριτικό της δικής του εποχής, τον Παλαμά.²⁶ Άρα, το κοινό αίτημα που είδαμε στην αλληλογραφία Σεφέρη – Πολίτη για μια συνάντηση λογοτεχνίας και φιλολογίας δε μπορούμε παρά να το θεωρήσουμε ένα νεοτερικό αίτημα στο βαθμό που ο, αγγλοσαξωνικός τουλάχιστον, μοντερνισμός τοποθετείται «κάπου ανάμεσα στους πολιτισμικούς θεσμούς και τις λογοτεχνικές μορφές»²⁷. Ένα αίτημα που συνέπεσε χρονικά, στον αγγλοσαξωνικό πάλι χώρο, με την πανεπιστημιακή θεσμοποίηση της Νέας Κριτικής, η οποία θεωρήθηκε το φιλολογικό αντίστοιχο του λογοτεχνικού μοντερνισμού.²⁸ Όσα σημειώθηκαν εδώ μπορούν να αποτελέσουν μια βάση για να ερευνηθεί το κατά πόσον και με ποιο τρόπο στην

²⁶ Ο Δημήτρης Τζιόβας, σύμφωνα με τις δικές του διακρίσεις, κατατάσσει τον Αποστολάκη στο ρεύμα της αντι-νεοτερικότητας, δηλαδή τη νοσταλγική και ιδεαλιστική αναδρομή στο παρελθόν. «Ο Γιάννης Αποστολάκης και ο τύπος του αρνητή – διανοούμενου στην Ελλάδα», στον τ. του ίδιου, *Κοσμοπολίτες και αποσυνάγωγοι. Μελέτες για την ελληνική πεζογραφία και κριτική (1830-1930)*, Αθήνα, «Μεταίχμιο», 2003, 333.

²⁷ Βλ. Michael Levenson, *A Genealogy of Modernism: A Study of English Literary Doctrine, 1908-1922*, Cambridge U/Press, 1984.

²⁸ David Shumway, *Creating American Civilization. A Genealogy of American Literature as an Academic Discipline*, University of Minnesota Press, 1994, 205, 221-223.

ελληνική περίπτωση η πανεπιστημιακή φιλολογία συμπορεύτηκε, είτε μέσω της Νέας Κριτικής είτε άλλως πως, με τη λογοτεχνική νεωτερικότητα.

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Α.Π.Θ.

Βενετία Αποστολίδου